

Szócs Géza

Hatvan év után, nyolc évvel később

■ Nyolc évvel ezelőtt megjelent egy kötet, *Irodalom a forradalomban* címmel. Az Universitas kiadó adta ki. Egy korábbi konferencia anyagát tartalmazza, benne egy előadásommal, amely 1956-ról szóló regényekkel és drámákkal foglalkozott, és amelyben arra jutottam, hogy remekmű vagy jelentős 1956-os mű nem született e két műfajban.

Ma sem látom másként.

Hozzátehetném: néhány tisztességes film és néhány műtárgy született ugyan (gondolok például a menet közben furcsa transzformáción átesett 301-es parcella esztétikai megformálására), de katartikus, megrázó, feledhetetlen alkotásokra egyéb műfajokban sem emlékszem. (Amelyek, mondjuk, Dalí festményéhez, *A polgárháború előérzetéhez* volnának hasonlíthatóak.) Vagyis semmilyen művészi önkifejezési formában nem jelenik meg „1956 üzenete” a téma által megkövetelt erővel és színvonalon.

De van egy kivétel.

A költészetet látom kivételnek.

Van két költői alkotásunk, két vers – inkább poéma –, két szellemi katedrális, amelyeket történelmi monumentalitás jellemez, lenyűgöző sodrás, személyesen megformált egyetemes üzenet. Történelmi súly és jelentőség, pátoszmentes, de veretes dikció, a művészi eszköztár főlényes használata. Zsenialitás.

Illyés verse, az *Egy mondat a zsarnokságról*, és Márai verse, a *Mennyből az angyal*.

Tudjuk, hogy Illyés verse már korábban megszületett. Ráadásul nem is 1956-ról „szól”.

Ahogy a *Nemzeti dal* sem 1848-ról „szól”. (Hanem maga 1848. március 15-e. Hozzátartozik a forradalom aurájához és fenomenológiájához, része a legendának. Nem tükrözi, nem szublimálja, nem magyarázza, nem értelmezi, nem ábrázolja a történetet, hanem kompone, sőt egyik pillére az eseményeknek.)

A *Nemzeti dal*, miután közismertté lett, hetek leforgása alatt mintegy 10 komponista zenésítette meg. Mindegyiket elnyelte a feledés. Egyik sem volt képes a költeményt újrafogalmazni, tartalmait átültetni, megfeleltetni – úgy, mint Erkel tette ezt Kölcsey *Hymnusával*. Úgy, mint Erkelnek sikerült ez Kölcsey *Hymnusával*. Vagy Beethovennek Schiller ódájával.

Azt hiszem, 1956-os irodalmunk (filmjeink, zeneműveink stb.) esetében ugyanerről van szó: szövegillusztrációnak talán nem rosszak – egy alacsonyabb esztétikai energianívón.

Kétségtelen, hogy Illyés versének eseménytörténeti helyértéke nem azonos a *Nemzeti daléval*. Nem robbantott ki semmit, nem integrált egyéni érzelmeket kollektívékké, szó szerinti értelemben nem volt azonnali gyűjtő hatása.

Mire megjelent, szinte már véget is ért az egész hőszosz.

És – bár máshogyan, mint 1848-ban Petőfi verse a forradalomtól – mégsem választható el 1956 és az *Egy mondat a zsarnokságról*.

Márai versével más a helyzet.

Több mint egy hónappal az összeomlás után írta. (Kevések tudják, hogy az eredeti ajánlás dr. Óváry Zoltának szól, a kolozsvári Óváry család fiának. Ez a dedikáció a későbbi közlésekből lemaradt, talán a *menj sietve* felszólítás miatt is, mely talán a verscímhez tartozik, talán nem, de valamelyest zavarba hozza a tördelőket.)

Ebből a műből nem a zsanérvasain éppen csikorogva elforduló történelem szólal meg, semmiképp nem a „történelmi jelen idő”, nem az esemény (mint a *Nemzeti dalban*).

És nem is a kráterről szól, nem valamifajta kitérés előtti, robbanást megelőző pszichés állapotrajza ez a nemzetnek, a pillanatnak, amelyben a tűrhetetlen átvált a forradalomba.

A *Mennyből az angyal* már a legnemesebb reflexió lenyomata, a fokozhatatlan – nemzeti léptékű – gyászé, a rezignációé, egyben a Mozart rekviemjéből ismerős, dacosan magasba emelt, az istenek felé fordított tekinteté.

A sors iróniája: a két vers kapcsolata, pontosabban: a két szerzőé.

Márai nem szerette Illyést, mint ahogy nagyon keveseket szeretett, Krúdyn kívül, mármint írókat. Márai (véleményem szerint élete legjobb) regényében, a *Rómában történt valami* című remekműben, melyet a XX. század derekán írt legjobb magyar regénynek tartok, félre nem ismerhetően megvillan az *Egy mondat a zsarnokságról*, s vele Illyés irigyelt-gyűlölt alakja is.

De hát mindez nem tartozik senki másra, legfőnnebb néhány filológusra.

Ennyit tudtam most, több mint nyolc év elteltével, hozzáfűzni egykori előadásomhoz.

Fogalmam sincs, ugyanitt tartunk-e majd 8-10 év múlva is, nem tudhatjuk, mikor jön el az a pillanat és milyen inspirációra, mily szikrára, milyen művészi ráfordításra és milyen egyéb rejtélyes erők összjátékára lesz szükség ahhoz, mindezekre együtt, hogy majd azt mondhassuk: megszületett a nagy regény, a megrázó filmalkotás, a felkavaró dráma, a lenyűgöző szobor, a nagy festmény, a grandiózus zenemű 1956-ról.